

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет інженерно-технологічний

Кафедра будівництва та професійної освіти

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи на здобуття ступеня вищої освіти

магістр

на тему: **«Формування конкурентноспроможності майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії засобами професійної саморегуляції»**

Виконав: здобувач вищої освіти
за освітньо-професійною програмою
*Професійна освіта (Аграрне виробництво,
переробка сільськогосподарської продукції
та харчові технології)*
спеціальності 015 Професійна освіта
(Аграрне виробництво, переробка
сільськогосподарської продукції та харчові
технології)
ступеня вищої освіти *магістр*
групи *015ПОмд_21*
БУРЛАКА Дмитро Олегович

Керівник: АНТОНЕЦЬ Анатолій

Полтава – 2024 року

ВСТУП

Питанням нашого дослідження є підвищення результативності формування конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії у закладах фахової передвищої освіти.

Практика ринкової економіки сприяє розв'язанню задачі формування спеціалістів нового типу, ставлячи їх у ситуацію соціального відбору, що природно протікає, вимагаючи конкурентоспроможних спеціалістів, які прагнуть до безперервного підвищення професійної майстерності та володіють високою адаптаційною і професійною мобільністю. Ці зміни відбуваються в умовах становлення нового типу суспільних відносин, у які вступають молоді люди в процесі виконання соціально-професійних ролей. Ці відносини перебувають у постійній динаміці і виражаються в множинних переходах від однієї соціально-професійної ролі до іншої. У зв'язку з цим у суспільстві підвищився попит на соціально-активну особистість, здатну самостійно ухвалювати рішення і нести відповідальність за їхню реалізацію. Відповідно до цих фактів об'єктивно зростає потреба в конкурентоспроможних фахівцях. Конкурентоспроможність, професіоналізм і компетентність фахівця - це ті якості, від яких залежать життєві та трудові успіхи.

Формування конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії у закладах фахової передвищої освіти (ЗФПО), чинники, що сприяють і перешкоджають їй вдосконаленню, виявлення шаблів зростання професійних якостей особистості фахівця і процесу її становлення в перебігу професійної підготовки - ось що ми досліджуємо за допомогою системного та особистісно-діяльнісного підходів.

Не дивлячись на дослідження науковців, на жаль, залишилися маловивченими такі аспекти проблеми, як: форми і методи професійної підготовки конкурентоспроможного майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії, її зміст, організація творчого простору всередині навчального закладу (для викладачів і студентів), специфіка професійного становлення майбутнього конкурентоспроможного фахівця, визначення і створення умов

ефективного формування конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії.

Дослідження психолого-педагогічної літератури та практичний досвід у закладі фахової передвищої освіти дозволяють дійти висновку, що розвиток конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії є ключовим етапом у формуванні особистості професіонала, здатного творчо реалізовувати свої знання в практичній діяльності.

Водночас питання, що стосуються умов формування конкурентоспроможності здобувачів освіти ЗФПО, у науковій літературі розглядаються недостатньо докладно. Ми, своєю чергою, вважаємо за необхідне розгляд проблеми формування конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії у поєднанні з характеристикою умов і чинників, що впливають на готовність і здатність майбутнього фахівця до професійної діяльності та на її ефективне функціонування. На підставі вивчення досвіду роботи ЗФПО, аналізу філософської, психолого-педагогічної та науково-методичної літератури було виявлено та сформульовано проблему дослідження, що зумовлена суперечностями між:

- потребою суспільства в конкурентоспроможних, професійно-компетентних фахівцях з агроінженерії і рівнем їхньої професійної підготовки;
- необхідністю підвищення ефективності професійної підготовки конкурентоспроможних фахівців з агроінженерії у ЗФПО і недостатньою розробленістю програмно-методичного забезпечення цього процесу.

Необхідність розв'язання цих суперечностей визначає актуальність обраної проблеми дослідження і формулювання теми нашого дослідження: «Формування конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії засобами професійної саморегуляції».

Метою дослідження є теоретичне розроблення, обґрунтування та експериментальна перевірка моделі формування конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії у процесі професійної підготовки.

Об'єкт дослідження - процес професійної підготовки майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії у .

Предмет дослідження - формування конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії у процесі професійної підготовки засобами професійної саморегуляції.

В основу дослідження покладено гіпотезу, яка ґрунтується на тому, що ефективність процесу формування конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії у перебігу професійної підготовки у ЗФПО забезпечується в рамках структурно-функціональної моделі, основними компонентами якої є:

Цільовий блок - підсистема, що є складним утворенням, яке дає змогу вибудувати «дерево цілей», довівши їх до відповідності вимогам конкретності, міри «досяжності».

Управлінський блок, що враховує стан рівня організаційних одиниць і рівня координаційних механізмів.

Змістовно-технологічний блок - група взаємопов'язаних елементів, що узгоджуються, таких як структура освітнього процесу (у широкому розумінні), зміст навчального курсу, побудова навчального курсу, методи тестування та оцінювання, а також оцінювання процесу навчання.

Результативний блок як системоутворювальний компонент, що створює впорядкований вплив між усіма іншими компонентами і здійснює організувальний вплив на всі етапи формування конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії.

Блок організаційно-педагогічних умов здійснення життєдіяльності системи формування конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів у процесі професійної підготовки у ЗФПО:

а) активізація пізнавальної та практичної діяльності на основі виявлених інтересів, схильностей, здібностей майбутніх молодших бакалаврів;

б) використання педагогічної рефлексії як чинника формування професіоналізму та конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів;

в) організація соціального партнерства вищого професійного освітнього закладу.

Завдання дослідження:

1) Вивчити стан проблеми формування конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії у педагогіці, теорії професійної освіти, освітній практиці.

2) Визначити зміст понять «конкуренція», «конкурентоспроможність майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії», «професійна підготовка» з урахуванням особливостей професійної підготовки майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії у закладах фахової передвищої освіти.

3. Дати характеристику основних компонентів структурно-функціональної моделі формування конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії у процесі професійної підготовки у закладах фахової передвищої освіти та визначити зв'язки між ними.

4) Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити комплекс організаційно-педагогічних умов ефективного формування конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії у процесі фахової підготовки.

5. Розробити методичні рекомендації щодо формування конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії у процесі професійної підготовки.

Для вирішення визначених завдань і перевірки запропонованої гіпотези були застосовані такі методи: вивчення праць педагогів, психологів і філософів, проведення педагогічного експерименту, анкетування, інтерв'ювання, спостереження за педагогічним процесом, статистичний аналіз отриманих даних, експертне оцінювання, порівняльний аналіз та моделювання.

Основним методом перевірки гіпотези дослідження стала дослідно-експериментальна робота. Вимірювання та реєстрація експериментальних даних здійснювалася в природних умовах.

Методологічним підґрунтям нашого дослідження є положення

діалектико-матеріалістичної теорії пізнання; філософські положення про соціальну природу психічної діяльності людини, активність і провідну роль особистості в процесі її розвитку та формування; положення про творчу сутність людини, розвиток її професійних здібностей у процесі діяльності; положення про діяльність як спосіб реалізації особистості у праці та спілкуванні; сучасні концепції розвитку вищої професійної освіти.

Системний та особистісно-професійний підходи є теоретичною основою сучасних досліджень професійного становлення особистості. Саме в процесі професійної діяльності, яка є провідною у дорослої людини, формується і розвивається особистість як суб'єкт цієї діяльності.

Організація, база та етапи дослідження.

Експериментальна робота здійснювалася з 2022 року в Хорольському аграрному коледжі Полтавського державного аграрного університету. Загалом дослідженням було охоплено 318 студентів. Дослідження проводилося в кілька етапів.

На першому етапі аналітико-діагностичному - здійснювалося дослідження проблеми формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії у процесі професійної підготовки у ЗФПО; вивчали філософську, психолого-педагогічну літературу і дисертаційні дослідження з проблем конкурентоспроможності фахівця. У цей період було сформульовано понятійний апарат, визначено робочу гіпотезу, окреслено мету і завдання дослідження, обрано шляхи та засоби розроблення моделі формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії і виявлення педагогічних умов її ефективного функціонування та розвитку, проведено констатувальний етап експерименту. Методи дослідження: логіко-історичний аналіз літератури з досліджуваної проблеми; теоретичний аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури для формулювання позицій дослідження; аналіз навчальних програм вищої професійної школи та вивчення державних стандартів вищої професійної освіти; узагальнення ефективного педагогічного досвіду.

На другому етапі - пошуково-констатувальному перевірялися окремі компоненти моделі формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії. Було проведено пошукові експерименти з метою апробації окремих умов та їх комплексу, проводилося оцінювання підсумків, конструювання, вдосконалення та аналіз досліджуваного процесу; проводилися прямі та непрямі спостереження за реальною діяльністю студентів, які навчаються у ЗФПО. Методи дослідження: системний аналіз, моделювання системи формування конкурентоспроможності студентів, спостереження, анкетування, математичні та статистичні методи оцінки результатів.

На третьому етапі - дослідно-експериментальному проводився формувальний етап експерименту, а також робота з опрацювання, аналізу та систематизації отриманих результатів, з уточнення теоретичних і експериментальних висновків, із впровадження результатів дослідження в практику роботи вищої професійної школи. Основні методи дослідження: самоспостереження; праксиметричні (аналіз результатів, продуктів діяльності) методи; методи математичної статистики.

На четвертому етапі узагальнювальному - проводилося уточнення теоретико-експериментальних висновків, узагальнення, систематизація та опис отриманих результатів дослідження і впровадження їх у практику роботи вищих професійних освітніх закладів.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в наступному:

1. Розроблено та протестовано структурно-функціональну модель формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії закладів фахової передвищої освіти під час професійної підготовки, яка представлена як комплекс підсистем, побудованих на основі принципів системного та особистісно-професійного підходів, а також принципів інтеграції теоретичного і практичного навчання, динамічності та цілісності.

2. Визначено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено набір організаційно-педагогічних умов, що сприяють ефективному

формуванню конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії у процесі їхньої професійної підготовки в закладах фахової передвищої освіти.

3. Розроблено методика формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії у процесі фахової підготовки, яка впроваджується в межах розробленої структурно-функціональної моделі з урахуванням індивідуальних особливостей майбутнього фахівця як професіонала.

Теоретична значущість дослідження полягає в уточненні змісту таких понять: «конкуренція», «конкурентоспроможність майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії», «професійна підготовка» з урахуванням особливостей передвищої професійної освіти в системі суспільних відносин; в уточненні ролі конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії у процесі їхньої професійної підготовки у закладах фахової передвищої освіти та шляхах її вдосконалення.

Практична значущість дослідження. Отримані під час дослідження результати та на їхній основі теоретичні висновки покладено в основу навчально-методичного посібника для педагогів у закладах фахової передвищої освіти щодо формування конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів у процесі фахової підготовки.

Обґрунтованість і достовірність результатів дослідження забезпечується аналізом сучасних досягнень психолого-педагогічних наук; обґрунтованою логікою дослідження; вибором методів і методик, які відповідали предмету і завданням дослідження; репрезентативністю отриманих експериментальних даних; позитивними результатами експериментальної роботи на різних етапах, підтвердженими методами математичної статистики.

На захист виносяться такі положення:

1. Конкурентоспроможність майбутніх балаврів на основі теоретико-емпіричного аналізу досліджуваної проблеми, розглядається як інтегральна характеристика особистості на момент закінчення вишу, що містить у собі сукупність особистісних, професійних і поліпрофесійних компонентів, які

відбивають рівень знань, умінь, досвід, моральну позицію, спрямовані на опанування ринку праці та досягнення подальших професійних цілей у виробничих об'єднаннях в умовах конкуренції.

2. Структурно-функціональна модель формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії, що розглядається як складна, цілісна і багаторівнева динамічна система, що містить у собі взаємопов'язані блоки: освітню та організаційну діяльність, а також діяльність із формування та розвитку особистісних якостей конкурентоспроможного фахівця. Ефективність моделі формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів забезпечується реалізацією комплексу організаційно-педагогічних умов.

3. Комплекс організаційно-педагогічних умов, спрямованих на підвищення ефективності формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів у процесі професійної підготовки, включає: стимулювання пізнавальної та практичної активності, що базується на врахуванні інтересів, здібностей і схильностей студентів; застосування педагогічної рефлексії як ключового чинника розвитку професіоналізму та конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів ЗФПО; налагодження соціального партнерства і співпраці з іншими організаціями для сприяння професійному становленню та формуванню конкурентоспроможності студентів.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЙБУТНІХ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ З АГРОІНЖЕНЕРІЇ У ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1 Стан проблеми формування конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів у педагогіці, теорії та практиці фахової передвищої професійної освіти

Метою даного розділу є розгляд стану проблеми формування конкурентоспроможності молодших бакалаврів з агроінженерії.

До теперішнього часу у дослідників, які займаються проблемами професійної освіти, немає єдиної думки про періодизацію розвитку системи професійної освіти. Найбільш повно і об'єктивно сутність процесів, що відбуваються в професійній освіті, відображається в роботах Гончаренко С. та Ничкало Н. [1; 2]. У період із середини 80-х рр. до 1991 р. особлива увага приділялася професійній підготовці майбутніх спеціалістів. Ці ідеї стали основою формування навчальних процесів всіх типів вищих професійних освітніх установ. Передбачалося, що подолання істотних відмінностей між фізичною та розумовою працею йтиме у напрямі інтелектуалізації трудової діяльності на основі автоматизації рутинних операцій та перерозподілу трудових функцій на користь налагодження, контролю та обслуговування складного обладнання, технологічних процесів та комплексів [3].

Однак панування адміністративно-бюрократичних методів керівництва навчальним та науковим життям вищої школи зумовлювали поширення шаблону та посередності. Розширення масштабів освіти супроводжувалося його якісним зростанням. Характерною особливістю вищої професійної освіти у цей час було перенасичення інформацією навчальних планів та програм за рахунок збільшення обсягів описових видів навчальних робіт. Отже, формування вмінь та навичок, виховання професіоналізму фахівців підмінювалося перевантаженням пам'яті студентів [4].

Кризові явища багато в чому визначала сама система планування підготовки та використання фахівців з виробництва. Міцно впроваджувалися у свідомість уявлення про універсальність інженера.

На основі перелічених вище фактів розвитку економічної системи та трудових відносин, що панують у нашій країні в період з 1917 року до середини 90-х років, можна стверджувати, що система професійної освіти займає досить міцні позиції. Саме професійні освітні установи заклали основу формування кваліфікованих фахівців технічного профілю, саме вони забезпечили розвиток та підйом економіки минулого тисячоліття.

Для професійної освіти, у контексті формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців, характерні такі особливості: недостатній рівень технологічної забезпеченості для розвитку професійної діяльності, орієнтація на передачу готових знань, невідповідність структури освітнього процесу особистісній структурі спеціаліста, що формується; дисциплінарна спрямованість освітнього процесу; слабо розвинені міжпредметні зв'язки; відрив між логікою засвоєння навчального матеріалу, вивченням загальнокультурної та спеціалізованої інформації й майбутньою професійною діяльністю; обмежене використання потенціалу особистісних можливостей майбутніх спеціалістів; відсутність умов для студентів у створенні індивідуальних освітніх траєкторій; значні часові проміжки між отриманням знань і їх практичним застосуванням [5].

Професійна освіта того часу у вищих навчальних закладах визначалася рівнем здобутої кваліфікації фахівця, що сприяло досягненню професійної майстерності у межах відповідного ступеня підготовки. Вона охоплювала обсяг і різноманітність знань, умінь і навичок; їхню якість, актуальність і затребуваність; здатність ефективно організовувати та планувати роботу; а також швидко адаптуватися до змін у техніці, технології, організації чи умовах праці. На цьому етапі конкурентоспроможність як така була відсутня, оскільки не існувало соціально-виробничих передумов для її реалізації [6].

У межах нашого дослідження найцікавішим є соціальний підхід до

забезпечення конкурентоспроможності студента. Цей підхід має широкий зміст, який включає різноманітні форми змагального взаємодії між організаціями та окремими людьми. Причому розглядаються взаємодії не тільки у процесі виробництва та збуту товарів, а й у процесі споживання, у процесі доступу до будь-яких безкоштовних і платних благ і ресурсів, у процесах професійного, посадового зростання, у процесах міжособистісного спілкування.

Аналізуючи роботу Гончарук Т. [7] ми звернули увагу на той факт, що термін «конкуренція» досі не викликає у людей позитивних асоціацій. Для повнішого дослідження формування конкурентоспроможності студентів ми вважали доречним проаналізувати причини виникнення цих стереотипів.

Як зазначає Блинова О., будь-яке суспільство, орієнтуючись на різні типи людей, саме типізує їх залежно від того, чи служать вони його розвитку і функціонуванню або стабілізують. Відповідно перший тип людей виявляє здатність до творчості в соціальній сфері, другий - до адаптації, активної соціальної дії і до консерватизму [8].

Жодне суспільство не враховує індивідуально-психологічні особливості кожної людини і не створює ідеальної особистості з точки зору психологічних стандартів.

Раніше, на думку автора, у свідомості кожної людини утверджувався пріоритет суспільних цінностей, суспільних справ, ідеалів, своєрідна модель колективного, масового, безособового життя. Кожен у своєму житті був готовий терпіти будь-які поневіряння. Перспективи особистого життя людини ототожнювалися з райдужними перспективами життя суспільства, що призвело до уявлення людей про другорядний характер власного життя. Віра у спільну справу, особливо властива нашому народу, сприяли формуванню суспільства, в якому була зведена до мінімуму індивідуальність, в якому особистість часто заперечувалася як реальна громадська одиниця.

Ми хочемо акцентувати увагу на тому, що протягом багатьох років у свідомості людини стандартизувалася не лише індивідуальність, а й

особистість. Не існувало жодних соціальних критеріїв індивідуальності, кваліфікації вищого рівня та індивідуальності професіонала.

Звідси, на нашу думку, впливає наявність можливості вивчення особистості у всіх її аспектах, включаючи таку якість, як конкурентоспроможність. Це є для нас перехідним моментом між особистістю та суспільством.

У Пономарьов О. однією з якостей, що становлять модель «передового робітника», була зацікавленість в успішній роботі колективу, розуміння своєї ролі в цьому та відповідальності за виконання роботи, виключаючи при цьому мотивацію робітника до підвищення зарплати або побудови кар'єри [9].

Що ж до професійної біографії працівника, то вона, визначалася поступовим пересуванням по «тарифній сітці». Іноді проходили цілі десятиліття, як виникала вакансія, і ставав можливим перехід працівника на наступний щабель. «Стелі» можна було досягти лише до пенсійного віку. Рівень домагань (мети, самостійно встановленою людиною) був досить низьким, прагнення успіху не підтримувалося керівництвом і громадською думкою, викликали підозри і часто осуд. Поняття кар'єри мало негативний сенс, бо означало використання зв'язків та нечесних засобів.

Гайдученко С. зазначає, що зміна свідомості при переході до ринку має достатню стійкість основних соціокультурних змінних та їх повільну зміну в цілому, а також повільну зміну сформованих правил, норм, цінностей людини в праці. У зв'язку з цим висловлюються побоювання про невідповідність цих стабільних культурних особливостей вимогам ринкових реформ [10].

Представники активно-новаційного типу свідомості [11] виступають за нові ідеї, готові до ризику, пов'язаного з нововведеннями на роботі. Їх вирізняє спектр індивідуалістичних установок у сфері праці (колективні орієнтації не виражені). Вони мало орієнтовані на підпорядкування авторитетам. Для них не важлива віра у спільні цілі та ідеали; слабо виражений фаталізм, віра у долю. Вони прагнуть планувати тривалу перспективу на своє життя, роботу, кар'єру. Їх характеризує високий рівень прагнення успіху. Вони приймають роботу, яка

потребує активності, ініціативи, освоєння нового, напруження душевних сил, атмосфера якої передбачає гостру конкуренцію, боротьбу, конкурс, індивідуальну відповідальність. Для них приваблива людина, яка орієнтована на успіх, досягнення, самореалізацію, на матеріальне благополуччя, активність, свободу та незалежність, якій властиві діловитість, практичність, точний розрахунок.

Це підтверджує думку Базилевич В., який зазначає, що ринкова економіка формує новий тип людини, в якій проявляються такі якості як сприйняття нового, індивідуальність мислення та поведінки. Люди отримали можливість самостійно вибудовувати свій життєвий порядок та вдосконалювати власне життя [12].

Таким чином, було створено правову та науково-методичну базу для подальшого розвитку вищої професійної освіти. Але ще потрібно забезпечити умови для нормального функціонування навчальних закладів у новій соціально-економічній обстановці. У період 1990 – 1992 рр. значно ослабли координаційні та стандартизуючі функції держави у системі вищої професійної освіти.

У період 1993-1998 років розпочався етап стабілізації та розвитку системи професійної освіти. У цей час було закладено фундамент для стандартизації професійної освіти, здійснено оновлення інформаційної бази та започатковано формування державно-громадської моделі управління системою професійної освіти.

У системі професійної освіти здійснювалися серйозні змістовні та інституційні перетворення. Збільшилася частка підготовки зі спеціальностей у галузі правознавства та економіки [13].

Таким чином, незважаючи на складні соціально-економічні умови та організаційні труднощі, заклади вищої освіти гнучко і оперативно реагували на зміни, що відбуваються в суспільстві, що дозволило не тільки зберегти освітній потенціал системи професійної освіти, але і створити можливості для її подальшого розвитку [14].

Упродовж 90-х років структура підготовки фахівців із вищою освітою

зазнала значних змін, спричинених динамікою ринку праці та зміною освітніх потреб населення. Частка вступу на спеціальності економічного та гуманітарного профілю зростає з 12% у 1981 році до 36% у 1998 році, що відбулося за рахунок зменшення прийому на технічні та сільськогосподарські спеціальності (з 54% до 35% і з 13% до 4% відповідно).

Ці зміни були зумовлені зростанням попиту на «нові» спеціальності, такі як банківський працівник, брокер, секретар-референт, юрист, менеджер, що відображало розвиток ринкових відносин в економіці. Для цих спеціальностей терміново адаптували навчальні програми та плани, що посилювало увагу до системи професійної освіти.

Водночас багато закладів вищої освіти втратили своїх постійних замовників у вигляді державних підприємств, що призвело до втрати баз для виробничої практики студентів. Виникли серйозні труднощі зі збереженням викладацьких колективів. Найбільш критичним наслідком економічної ситуації стало значне скорочення робочих місць та різке зростання рівня безробіття серед молоді, зокрема серед випускників.

У ці роки постає питання не так про набір абітурієнтів, як про ефективність підготовки майбутнього фахівця, оскільки вона стає фактором, що зумовлює влучення (або непопадання) випускника на робоче місце. Таким чином, престиж вищого професійного навчального закладу, успішність його діяльності стали пов'язувати з ефективністю, конкурентоспроможністю його продукції, яку він виносить на ринок праці, - його випускника, майбутнього фахівця. Вища професійна освіта стає фактором підвищення конкурентоспроможності працівника на ринку праці, що забезпечується постійним професійним зростанням та професійним удосконаленням [15]. У цей період, разом із розвитком малого підприємництва, з'являється новий запит до системи професійної освіти на підготовку конкурентоспроможних фахівців. Вони мають, по-перше, відповідати сучасним вимогам до виконання роботи на наданих робочих місцях, а по-друге, бути здатними до самостійного створення робочих місць. До ключових вимог відносяться як функціональні, так і

особистісні характеристики: високий рівень професіоналізму та компетентності; ґрунтовна теоретична та практична підготовка; висока адаптивність, яка проявляється у готовності до перепідготовки й підвищення кваліфікації; розвинені комунікативні здібності; креативність, відкритість до інноваційних методів; економічне та підприємницьке мислення (зокрема організаторські навички, готовність до ризику та прийняття відповідальності за результати роботи); вміння вносити творчі елементи в професійну діяльність; моральне виховання та розвиток особистісних якостей [16].

У період із 1995 по 2000 рр. визначилися такі основні напрями розвитку змісту професійної освіти: вдосконалення переліку спеціальностей професійної освіти, диференціація, гуманізація та гуманітаризація, інформатизація змісту, розширення його гнучкості та варіативності, посилення загальнонаукової та загальнопрофесійної підготовки [17].

Провідним мотивом більшості перетворень цього періоду є пріоритет особистості, що розвивається, що зумовило ті фактори, які ми відносимо до об'єктивних причин, а саме: нова освітня політика, основу якої складає нова філософія освіти; галузь освітнього законодавства, що закріпила нові освітні цінності та стандарти; посилення загальнонаукової та загальнопрофесійної підготовки забезпечує цілісність сприйняття майбутньої професійної діяльності, розуміння закономірностей, взаємозв'язків фактів і явищ, характерних для загальнопрофесійного знання в рамках як напряму підготовки (групи спеціальностей), так і конкретної спеціальності, розвиває здатність до формування міждисциплінарних знань захищеність випускників.

Значне підвищення вимог до вищої професійної освіти визначило потребу узгодженої взаємодії всіх суб'єктів освітнього простору [18].

Наголошуючи на актуальності проблеми формування конкурентоспроможності, Галаз Л. [19] пише про необхідність об'єднання зусиль наукових та навчально-методичних організацій, органів управління освітою в роботі з основних питань розвитку та вдосконалення вищої професійної освіти з метою забезпечення конкурентоспроможності випускників

вузів на ринку праці в умовах переходу на новий зміст професійної освіти відповідно до вимог стандарту, створення різноманітних типів навчальних закладів, апробації різноманітних форм, методів, засобів навчання.

Виконання повного переліку завдань дозволяє вже зараз забезпечити досягнення результатів, передбачених державною стратегією розвитку вищої професійної освіти.

У сучасних умовах ринкової економіки заклади фахової передвищої освіти повинні орієнтуватися на підготовку фахівців широкого профілю, які здатні ефективно працювати в організаціях різних форм власності та типів. Таким чином, питання розвитку конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів стає одним із ключових педагогічних завдань, що вимагає детального аналізу та вирішення з урахуванням динамічних змін на ринку праці.

1.2. Особливості організації процесу формування конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії у закладах фахової передвищої освіти

Найважливіша функція соціального інституту освіти - забезпечення соціального порядку та підтримання морального клімату в суспільстві, яка доповнюється цілою низкою інших економічних, соціальних та культурних функцій [20].

У контексті економічних трансформацій важливо усвідомлювати, що економічний прогрес країни та її позиція на світовому ринку дедалі більше залежать від ефективності освітньої системи, зокрема від підготовки кваліфікованих фахівців. У цьому аспекті доцільно звернутися до філософської сутності освіти, яка, за визначенням М. Опачка, є процесом «удосконалення духовної природи людини» для підготовки її до життя. Це включає розвиток здатності «розуміти життя» та «правильно до нього ставитися» [21].

Сьогодні у світі спостерігається «освітній бум», що значно підвищив потребу суспільства в освічених та професійно компетентних людях, які

володіють глибокою фундаментальною підготовкою за фахом і готові освоювати нові знання, а також приймати рішення в умовах змін. Дипломовані спеціалісти стають затребуваними у всіх сферах діяльності.

Французький соціолог П. Бурдьє, аналізуючи ці процеси, назвав освіту «символічним капіталом» [22]. Він зазначив, що поряд із традиційним поняттям капіталу як економічного ресурсу, освіта також виступає важливим інструментом досягнення успіху та високого статусу в суспільстві. Знання, наука, культура й мистецтво можуть стати ключем до соціальної мобільності та успіху. Освіта є тим капіталом, що відкриває шанси для самореалізації особистості та підвищення соціального статусу. Як відкрита система, вона забезпечує можливість підвищувати кваліфікацію, змінювати професію, здобувати авторитет і визнання, а також проявляти себе у науковій, педагогічній, мистецькій чи організаторській діяльності.

Аналіз сучасних досліджень, присвячених стану освіти, показує, що в умовах ринкової економіки знання поступово стають товаром, а їхня цінність визначається ринковою вартістю та попитом на них [23, 24]. Освітнє середовище активно інтегрує терміни, характерні для ринку, такі як «товар», «попит», «пропозиція», а також поняття «конкуренція» та «конкурентоспроможність» [25, 26].

В умовах боротьби за виживання освітні заклади почали впроваджувати маркетинговий підхід у свою діяльність. Це призвело до появи наукових досліджень, присвячених маркетингу освітніх послуг [27, 28, 29]. Ринок висуває до освітніх установ вимоги щодо розробки відповідних стратегій і тактик для ефективної діяльності на ринку освітніх послуг [30].

Основу цього підходу становлять такі методологічні принципи:

по-перше, вища професійна освітня установа є одним з основних виробників освітніх послуг. Її діяльність на ринку освітніх послуг безпосередньо пов'язана з підготовкою кваліфікованих кадрів, що має важливе значення для розвитку економіки;

по-друге, процес підготовки кваліфікованих кадрів здійснюється за

активної участі студента, який виступає як економічний суб'єкт. В майбутньому він пропонуватиме свою робочу силу як товар на ринку праці.

Сергеева Л. зазначає, що індивідуальний споживач не завжди діє раціонально, піддаючись впливу моди, кон'юнктури та маркетингових стимулів з боку освітніх закладів. Це сприяє формуванню загальної тенденції до зміни структури підготовки, зокрема до розширення пропозицій у галузях соціально-економічних і соціально-гуманітарних спеціальностей [31].

Без чітко визначених орієнтирів навчально-виховний процес стає безсистемним. Як зауважував І. В. Стражніков, раніше мало уваги приділялося забезпеченню постійної готовності студентів до адаптації у нових умовах та підготовці їх як творчих особистостей [32].

Сучасний підхід до визначення поняття «професійна освіта» базується на її розумінні як процесу та результату навчання й виховання, формування професійної особистості, а також розвитку людини. У цьому контексті акцент зміщується на особистість як ключовий аспект професійної освіти.

На нашу думку, це добре відображено у такому визначенні: «професійна освіта - це процес і результат професійного становлення особистості, що передбачає оволодіння знаннями, навичками та вміннями за певними професіями та спеціальностями для виконання спеціалізованих функцій у сфері оплачуваної праці». Характерною ознакою професійної освіти є широкий вибір професій та спеціальностей, різноманітність форм підготовки кадрів і швидка адаптація навчальних програм до потреб ринку.

Як зазначає Кудашов В., професійна підготовка полягає у здобутті спеціалізованих знань, умінь та навичок, які дозволяють працювати в певній галузі. Відповідно до рівня кваліфікації, професійна підготовка передбачає чотири основні рівні освіти: вищу, середню спеціальну, початкову професійну та елементарну, яка реалізується, зокрема, через курси чи індивідуальне навчання на виробництві [33].

Поняття «конкуренція» та «конкурентоспроможність» зазвичай аналізуються в межах економічних наук. На етапі суспільного розвитку

конкуренція виступає як ключовий елемент ринкових відносин. Вона слугує об'єктивним механізмом регулювання ринкової економіки. Конкуренція проявляється на різних ринках, включаючи ринок праці, послуг, товарів тощо.

Найбільш узагальнене визначення поняття конкуренція подано в економічній енциклопедії: конкурентоспроможність - це здатність товару, послуги чи суб'єкта ринкових відносин ефективно функціонувати на ринку, успішно конкуруючи з аналогічними пропозиціями інших учасників.

Аналізуючи поняття конкурентоспроможності студента закладу вищої освіти, Загірняк Д. [34] з точки зору організації професійної підготовки, визначає комплекс складових конкурентоспроможності, що включає три групи елементів: технічні, економічні та соціально-організаційні. Якщо адаптувати ці елементи до характеристики майбутнього фахівця - випускника університету, вони виглядають так:

- технічні: спеціалізація, кількість годин, дисциплін і модулів, що охоплюються навчальною програмою; рівень професійної підготовки, відповідність встановленим стандартам або їх перевищення; сфери та межі застосування знань і навичок; отриманий документ про освіту та інші характеристики;

- економічні: загальні витрати на підготовку спеціаліста, враховуючи всі аспекти фінансування;

- соціально-організаційні: урахування соціальної структури споживачів праці; національні та регіональні особливості організації процесів навчання, працевлаштування та популяризації випускників.

Отже, для забезпечення успішного виробництва товарів чи надання послуг необхідно досягати їх конкурентоспроможності, яка, у свою чергу, визначає конкурентоспроможність компанії на ринку.

У контексті конкуренції на ринку праці особливої актуальності набуває конкурентоспроможність спеціаліста. Це поняття можна визначити як здатність фахівця успішно презентувати свої професійні можливості роботодавцю та швидко адаптуватися до умов нестабільного ринкового середовища. Для самого

спеціаліста конкурентоспроможність підвищує шанси вигідно реалізувати свій трудовий потенціал [35].

Аналіз літературних джерел, присвячених проблемі формування конкурентоспроможності студентів у процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти, дозволяє зробити такі висновки:

1. Формування конкурентоспроможного фахівця є однією з найважливіших педагогічних проблем, що потребує детального дослідження та вирішення. Її значущість обумовлена зростаючими вимогами суспільства до фахівців, які мають високий рівень професіоналізму, компетентності та здатності до творчої ініціативи. Сучасний спеціаліст повинен не лише мати міцні базові знання, а й постійно розвивати свої особистісні та світоглядні якості. Водночас недостатня теоретична та практична розробленість методів і системи формування конкурентоспроможності студентів у процесі їх професійної підготовки у вищих навчальних закладах робить цю проблему ще більш актуальною.

2. Сучасний ринок вимагає від закладів вищої освіти (ЗВО) чітко продуманої стратегії та тактики діяльності у сфері освітніх послуг. Це обумовлено такими аспектами:

а) ЗВО є ключовим виробником освітніх послуг, а його діяльність на цьому ринку безпосередньо пов'язана із підготовкою кваліфікованих кадрів, що мають важливе значення для економічного розвитку країни.

б) Процес підготовки кадрів неможливий без участі студента, який у майбутньому пропонуватиме свою робочу силу на ринку праці як товар.

в) Продукт діяльності закладів вищої освіти, представлені випускниками, виходить на ринок праці. Тому заклади вищої освіти повинні орієнтуватися на потреби цього ринку. Ринок праці є основним орієнтиром для ЗВО, оскільки його вимоги визначають стан і розвиток ринку освітніх послуг. У цьому контексті ринок праці можна вважати первинним щодо ринку освітніх послуг, оскільки саме від нього залежить конкурентоспроможність закладів вищої освіти.

3. У процесі організації формування конкурентоспроможності студентів у закладах вищої освіти важливо враховувати тісний зв'язок між якістю освіти та освітньою діяльністю. Початковим етапом є встановлення навчальних цілей, які орієнтовані на передачу молодому поколінню накопиченого соціального досвіду. Цей досвід має сприяти подальшому відтворенню та розвитку суспільства або його частини, що є важливою для розвитку особистості в конкретний період часу. Мета освітньої системи виражається у формулюванні якостей, які студенти повинні набути під час навчання.

4. Під час аналізу процесу формування конкурентоспроможності студентів у закладах вищої освіти були визначені соціально-психологічні якості особистості, які супроводжують конкурентоспроможність студента і сприяють успішному досягненню цілей у ринкових умовах. Ці якості можна поділити на чотири основні категорії: а) Ділові якості (професійна сфера): дисциплінованість, працьовитість, прагматичність, підприємливість. б) Якості, що визначають ставлення до інших людей (сфера взаємодії та спілкування): доброзичливість, здатність до співпраці, відкритість, колективізм. в) Якості, що відображають ставлення до життя (емоційна сфера): життєрадісність, різнобічність, оптимізм, захопленість, активність. г) Індивідуальні якості, що підвищують самооцінку (власне «я»): акуратність, самостійність, принциповість, оригінальність, організованість, готовність до ризику.

Поняття конкурентоспроможності фахівця лише починає розроблятися в педагогіці, але реалії сучасного часу змушують активно звертатися до сутності та значення цього поняття.

5. Поняття конкурентоспроможності фахівця тільки починає розроблятися в педагогіці, але дійсність нашого часу змушує все активніше звертатися до сутності та значення цього поняття.

6. Компонентами конкурентоспроможності студента вищого навчального закладу, що дозволяють йому ефективно реалізувати свій потенціал з урахуванням ринкових умов, особистих можливостей та потреб, є: особистісний (самостійність, здатність до самозайнятості, творчий підхід до

роботи, вміння доводити справи до кінця, постійне вдосконалення знань, системне й економічне мислення, сформована моральна позиція); професійний (мобільність і компетентність, здатність до швидкої адаптації в новому соціальному середовищі, високі амбіції, наявність сильної мотивації в професійній діяльності, де важливими є матеріальні стимули (прагнення до високооплачуваної роботи та пільг) і соціальні мотиви (бажання зайняти гідне місце в суспільстві відповідно до своїх інтересів та можливостей)); а також поліпрофесійний (уміння організувати власну діяльність, навички ефективного спілкування з роботодавцем, презентабельний зовнішній вигляд, знання психології переговорів, здатність скласти резюме, вести переговори, емоційна стійкість, вміння працювати на комп'ютері, користуватися базами даних, знати іноземні мови, основи економіки та бізнесу, фінансову грамотність, здатність до трансферу технологій (перенесення технологій між різними сферами), знання маркетингу та стратегії продажів, а також вміння презентувати технології та продукцію).

7. Конкурентоспроможність студента вищого навчального закладу - це комплексна характеристика особистості на момент закінчення навчання, що включає поєднання особистісних, професійних і поліпрофесійних складових. Вона відображає рівень знань, навичок, досвіду та моральних переконань, які сприяють успішному освоєнню ринку праці та досягненню професійних цілей у виробничих структурах в умовах конкуренції.

1.3. Організаційно-педагогічні умови формування конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії у процесі професійної підготовки

Організаційно-педагогічні умови формування конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії у процесі їх професійної підготовки можна розглядати через призму філософського визначення поняття «умова». У цьому контексті умови описуються як взаємозв'язок предмета з навколишніми явищами, без яких він не може існувати. Умови - це середовище, яке визначає виникнення, існування та розвиток явищ; це фактори, що впливають на певні наслідки, сприяючи деяким процесам або перешкоджаючи іншим.

На думку Хуторського А., педагогічні умови не обмежуються лише зовнішніми факторами, такими як обстановка чи набір об'єктів, що впливають на процес навчання. Освіта особистості є поєднанням суб'єктивного та об'єктивного, внутрішнього і зовнішнього, сутності та прояву [36].

Беручи до уваги викладене, організаційно-педагогічні умови розвитку конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів у процесі їх професійної підготовки ми трактуємо як поєднання зовнішніх факторів освітнього середовища та внутрішніх якостей особистості студента, що впливають на формування професійно значущих характеристик, необхідних для виховання конкурентоспроможного фахівця. У процесі визначення комплексу організаційно-педагогічних умов розвитку конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів ми врахували взаємозв'язок між поняттями «конкурентоспроможність студента» та «професійна підготовка».

Ми підтримуємо точку зору Радкевич В., згідно з якою освітній процес повинен забезпечуватися комплексом організаційно-педагогічних умов, що є складовими частинами єдиної педагогічної системи та взаємопов'язані між собою [37]. Автор вважає, що умовами, які сприяють ефективному досягненню освітніх цілей, є: «концепція запланованого результату освіти,

зафіксована в освітніх стандартах і конкретизована в описі глобальної мети освіти, що відображає ціннісні орієнтації учнів, пов'язані з ціннісними орієнтирами суспільства; структура та зміст професійної освіти, які є основою освітнього процесу і без яких досягнення освітніх цілей стає хаотичним і неорганізованим, а сам процес у значній мірі недіагностованим; педагогічні технології, які активують механізми, що забезпечують реалізацію концепції запланованого результату освіти, визначають функціональну роль структури освітнього процесу і гарантують формування необхідних знань, умінь та навичок, закріплених у змісті освіти».

Для підвищення ефективності організаційно-педагогічних умов, що сприяють формуванню конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії у процесі їх професійної підготовки, нами були визначені такі напрямки: визначення соціального замовлення суспільства до передвищої професійної освіти щодо підготовки майбутніх бакалаврів; аналіз специфіки навчально-виховного процесу у закладах фахової професійної підготовки; дослідження сутності конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів; системно-функціональний аналіз професійної підготовки майбутніх конкурентоспроможних спеціалістів; вивчення можливостей системного та особистісно-професійного підходів [38, 39].

Зважаючи на вищезазначене, ми вважаємо, що формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів у процесі їх професійної підготовки є можливим за таких умов: 1) активізація пізнавальної та практичної діяльності на основі виявлених інтересів, схильностей і здібностей студентів; 2) використання педагогічної рефлексії як фактора розвитку професіоналізму та конкурентоспроможності студентів; 3) організація соціального партнерства між вищими навчальними закладами та іншими установами.

Одне з численних психологічних визначень терміну «діяльність» полягає в тому, що вона є специфічним типом активності людини, орієнтованим на пізнання та творче змінювання навколишнього світу,

включаючи себе і умови свого існування. Спочатку діяльність проявляється у вигляді практичної, матеріальної активності, а потім з неї виокремлюється теоретична діяльність. Кожна діяльність складається з низки актів дій або вчинків, що базуються на певних спонуках і мотивах, і спрямовані на досягнення конкретної мети.

Усатенко Т. надає загальне філософсько-педагогічне тлумачення категорії «діяльність», яке розглядає її як творче перетворення людиною навколишньої реальності. Початковою формою цього перетворення є праця. Усі види матеріальної та духовної діяльності людини походять від праці і мають спільну рису - творче змінювання дійсності, що в кінцевому підсумку призводить до трансформації самої людини [40].

Постригач Н. [41] зазначає, що в процесі діяльності відбувається формування особистості, розвиток творчих здібностей, світогляду, а також морально-естетичних переконань і поглядів. Таким чином, формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів у процесі їх професійної підготовки залежить не тільки від рівня розвитку розумових умінь та навичок, методів мислення, але й від розвитку мотиваційно-потребової сфери особистості студента. Однією з перших потреб є пізнавальна потреба. Любознавство, як одна з її форм, відіграє важливу роль у становленні мислення молодшої людини, оскільки воно є основою розвитку пізнавальних інтересів на всьому етапі навчання.

Пізнавальна активність студентів є однією з двох основних складових дидактичного процесу професійної підготовки конкурентоспроможного фахівця. Перша складова - це пізнавальна активність самого студента, а друга - діяльність викладача, спрямована на активізацію студентської діяльності. Обидва ці види діяльності є взаємопов'язаними і складають єдину систему. Завдяки цьому їхній взаємозв'язок вимагає симетрії структури категорій «пізнавальна активність» та «професійна підготовка» [42, 43].

До методів, які стимулюють пізнавальну та практичну діяльність студентів під час формування конкурентоспроможності, відносяться ділові

ігри. Вони значною мірою сприяють активізації студентів у пізнавальній та творчій діяльності, допомагаючи розвивати вміння аналізувати ситуації з урахуванням короткострокових і довгострокових цілей та умов їх досягнення, а також сприяють процесу самопізнання. На наш погляд, цей метод дозволяє студенту спробувати себе в ролі професіонала певної сфери або конкретної професії, що дає можливість усвідомити, що він може робити вже сьогодні, і отримати інформацію для рефлексії щодо свого майбутнього.

Умовно можна виділити кілька типів ігор. Перший тип - це ігри «загравання», які, по суті, не стосуються професійної діяльності (наприклад, тренінги на комунікацію, ігри на увагу, пам'ять, кмітливість тощо). Другий тип — це ігри, які моделюють окремі аспекти професійної діяльності. Ці ігри можна розподілити на такі групи:

- ознайомлювальні, що сприяють знайомству з особливостями посадового функціоналу та вимогами до особистості;

- пробні та тренінгові, які орієнтовані на самопізнання (студенти мають можливість спробувати себе в професійних ситуаціях, а згодом розвивати професійно важливі якості).

Третій тип - це ігри, які моделюють саму ситуацію професійної діяльності, охоплюючи розробку особистого професійного плану та визначення перспектив у професійному житті.

Четвертий тип - це ціннісно-орієнтаційні ігри, які відображають моральну позицію студентів, що є основою їхньої професійної діяльності. Побудувати модель таких ігор найбільш складно, оскільки вони включають такі поняття, як «щастя» та «сене життя». Спільним орієнтиром для педагога повинно бути розуміння того, що щастя - це найбільш повна самореалізація особистості через вдосконалення та розкриття сутнісних сил людини, що досягається, переважно, в праці, яка має суспільну значимість і приносить задоволення самому індивіду.

Ділова гра здатна зробити інформацію про професійну діяльність більш значущою, оскільки вона залучає студентів до процесу ознайомлення з

професією через виконання ролі. Такий підхід змінює статус студента: з пасивного слухача і спостерігача він перетворюється на активного учасника виробничого процесу.

Таким чином, ми приходимо до висновку, що необхідно активізувати пізнавальну та практичну діяльність майбутніх бакалаврів, ґрунтуючись на виявлених інтересах, нахилах і здібностях, у процесі формування їх конкурентоспроможності.

Другою педагогічною умовою формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів у процесі їх професійної підготовки є використання педагогічної рефлексії (самоаналіз, самоконтроль, самооцінка професійної діяльності, аналіз результатів спільної діяльності, пошук ефективних шляхів вирішення професійних завдань тощо) як чинника розвитку професіоналізму та конкурентоспроможності студентів.

У рефлексії активно залучаються можливості мислення та творчої роботи свідомості з образами і уявленнями, які створюються самою свідомістю. Пізнання ґрунтується на знаннях, набутих через досвід, але не обмежується лише ним, переробляючи створені розумом образи в нові поняття. Світ і предмет навчання стають частиною буття свідомості, матеріалом для операцій з уявними образами.

Рефлексивні процеси є не лише індикатором усвідомленого ставлення до навчального процесу, але й важливим інструментом, через який формується особистість конкурентоспроможного фахівця під час його професійної підготовки. На сьогодні вже визначено загальне понятійне поле цієї проблеми. Термін «рефлексія» вийшов за межі вузькоспеціалізованого наукового контексту і здобув широку популярність.

Педагогічна рефлексія в процесі суб'єкт-суб'єктної діяльності надає можливість як суб'єкту (викладачу), так і об'єкту (студенту) професійної підготовки ставити себе на місце іншого, порівнювати мотиви та потреби для рефлексивного подолання труднощів у пізнавальному процесі. Це дає змогу глибше усвідомити власні дії, вибір і навчальний шлях. Розвиток

пізнавальної рефлексії студентів може відбуватися у спеціально створених дидактичних умовах, де педагог і студент спільно вирішують проблему, взаємодіючи один з одним, що сприяє формуванню критичного мислення та здатності до самопізнання й самовдосконалення [44].

При формуванні конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів у процесі їх професійної підготовки важливо зосередити увагу на розвитку співпраці між викладачем і студентом. Успішне встановлення особливих відносин між ними неможливе без рівності їх психологічних позицій. Коли сторони знаходяться на рівних позиціях у спілкуванні, це дозволяє студенту відчувати свою значущість, визнавати його право на власні судження та оцінки, а також давати йому можливість відстоювати оригінальний погляд на світ, який він може презентувати на заняттях.

Завдання викладача полягає не в категоричному судженні, а в тому, щоб сприяти розвитку студента, надаючи йому право самостійно оцінювати свої досягнення. Це не означає відмову від оцінки, а лише зміну її авторства: студент отримує можливість рефлексії та самооцінки. Відкритість у спілкуванні передбачає щирість, природність і взаємне проникнення у світ почуттів та переживань учасників освітнього процесу. Така відкритість стає реальною лише в умовах рефлексивної діяльності, коли і викладач, і студент готові до взаємного розуміння і пізнання, що сприяє формуванню компетентного та конкурентоспроможного фахівця [45].

Рефлексія розглядається як особистісна здатність, яка впливає на формування конкурентоспроможності студентів вищих навчальних закладів, відповідно до дослідження Павелківа Р.. Він визначає рефлексію як фактор, що сприяє розвитку професіоналізму, який проявляється в умінні студента постійно працювати над своїм особистісним і професійним вдосконаленням, а також у його творчому зростанні через застосування психологічних механізмів самоаналізу та саморегуляції [46].

Рефлексія відіграє важливу роль у навчально-пізнавальній та творчій діяльності студента вищого навчального закладу, оскільки вона є необхідною на

всіх етапах цієї діяльності. Зокрема, рефлексія допомагає студенту не лише оцінити власні результати, а й зрозуміти процеси, що відбуваються під час навчання, а також визначити шляхи подальшого розвитку.

У майбутніх бакалаврів закладів вищої освіти умінь самоконтролю і самооцінки в ході формування конкурентоспроможності немислимо без педагогічної рефлексії, бо ми не можемо просто озброїти його знаннями, вміннями та навичками.

Рефлексивні процеси є важливими не лише як показник усвідомленого ставлення до навчання, але й як інструмент, за допомогою якого формується особистість конкурентоспроможного спеціаліста під час професійної підготовки. Рефлексія дає можливість аналізувати та коригувати власну діяльність, що дозволяє фахівцю ефективно адаптуватися до змінюваних умов. У процесі реалізації своїх планів, враховуючи ситуацію, конкурентоспроможний фахівець повинен уміти налагоджувати взаємодію з різними людьми, а також аналізувати, контролювати та оцінювати результати своєї роботи, вносячи необхідні корективи.

Висновки до першого розділу

Проблема формування особистості конкурентоспроможного фахівця є однією з найважливіших педагогічних задач сучасності, яка вимагає глибокого дослідження та вирішення. Її актуальність визначається зростаючою потребою суспільства в творчо налаштованих спеціалістах, які мають високий рівень професіоналізму, компетентності, ініціативи та фундаментальних знань, а також безперервно розвивають свої світоглядні та особистісні якості. Окрім того, проблема є актуальною через недостатню теоретичну та практичну розробленість системи формування конкурентоспроможності студентів у процесі їх професійної підготовки в ЗВО.

При організації процесу формування конкурентоспроможності

студентів особливу увагу слід приділяти взаємозв'язку між якістю освіти та освітньою діяльністю навчального закладу, основою яких є цілі навчання. Вони спрямовані на передачу молодому поколінню накопиченого соціального досвіду для його подальшого розвитку та відтворення суспільства, а також на передачу важливих аспектів цього досвіду, що є актуальними для розвитку особистості в конкретний момент.

Під організаційно-педагогічними умовами формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів у процесі професійної підготовки розуміємо сукупність зовнішніх факторів освітнього процесу та внутрішніх характеристик особистості студента, які впливають на розвиток професійно важливих якостей особистості майбутнього конкурентоспроможного фахівця.

В результаті теоретичного дослідження було визначено комплекс організаційно-педагогічних умов для формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів у процесі їх професійної підготовки, до яких належать:

- активізація пізнавальної та практичної діяльності майбутніх бакалаврів на основі їхніх інтересів, схильностей і здібностей, що виступає як «пусковий механізм» у розвитку професійно значущих якостей особистості фахівця;
- застосування педагогічної рефлексії, яка сприяє формуванню професіоналізму та конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів;
- організація соціального партнерства закладів фахової підготовки для сприяння розвитку конкурентоспроможності.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ПО ФОРМУВАННЮ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЙБУТНІХ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ З АГРОІНЖЕНЕРІЇ ЗАСОБАМИ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ

2.1 Цілі, завдання і методи дослідно-експериментальної роботи

Планування експериментальної роботи, висування гіпотези, її наступна верифікація, організація формуючого експерименту, аналіз дослідно-експериментальної роботи ґрунтуються на фундаментальних дослідженнях і досягненнях у галузях педагогіки та психології.

При організації дослідження було сформульовано положення гіпотези, які передбачалося підтвердити чи спростувати, отримавши новий результат під час експериментальної перевірки.

Теоретичне осмислення проблеми призвело нас до наступних припущень, які вимагали експериментальної перевірки. Формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів у процесі професійної підготовки забезпечується в рамках структурно-функціональної моделі, основними компонентами якої є:

1. Цільовий блок - підсистема, що є складною освітою, що дозволяє вибудувати «дерево цілей».

2. Управлінський блок, що враховує стан рівня організаційних одиниць та рівня координаційних механізмів.

3. Змістовно-технологічний блок - група взаємопов'язаних елементів, що узгоджуються, таких як структура освітнього процесу, зміст навчального курсу, побудова навчального курсу, методи тестування та оцінки, а також оцінка процесу навчання.

4. Результативний блок як системоутворюючий компонент, що створює упорядкований вплив між усіма іншими компонентами, що надає організуючий вплив на всі етапи формування конкурентоспроможності студентів вузів.

5. Блок організаційно-педагогічних умов здійснення життєдіяльності системи формування конкурентоспроможності студентів у процесі професійної підготовки:

а) активізація пізнавальної та практичної діяльності на основі виявлених інтересів, схильностей, здібностей студентів;

б) використання педагогічної рефлексії як чинника формування професіоналізму та конкурентоспроможності студентів вузу;

в) організація соціального партнерства вищої професійної освітньої установи.

Експериментальна робота проходила у кілька етапів. Особлива увага була приділена констатуючого етапу експерименту, бо достовірність отриманих в експерименті результатів значною мірою залежить від вихідних даних. Мета констатуючого експерименту полягала у виявленні рівня сформованості конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів у процесі професійної підготовки.

Формуючий етап експерименту був із застосуванням комплексу організаційно-педагогічних умов формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів у процес професійної підготовки.

У нашому експерименті на констатуючому етапі взяли участь 318 студентів. Для проведення експериментальної роботи нами були сформульовані чотири групи студентів: три експериментальні групи та одна контрольна. Експериментальна робота в них відрізнялася орієнтацією студентів на різні організаційно-педагогічні умови. У першій експериментальній групі (ЕГ-1) нами перевірялася умова, спрямована на активізацію пізнавальної та практичної діяльності на основі виявлених інтересів, схильностей, здібностей студентів; у другій експериментальній групі (ЕГ-2) заняття зі студентами проводилися з використанням рефлексії як фактору формування професіоналізму та конкурентоспроможності; у третій експериментальній групі (ЕГ-3) перевірялася ефективність всього комплексу організаційно-педагогічних умов. У контрольній групі (КГ) заняття зі студентами спеціально не були орієнтовані на жодну з виділених умов.

Табл. 1. Рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів у процесі професійної підготовки

Рівні	Зміст сформованості конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів
початковий	<p>Професійний намір неясно виражений, професійні плани нестійкі.</p> <p>У студентів відсутнє уявлення про професійну етику, неясно виражений інтерес до результатів своєї професійної діяльності.</p> <p>У студентів не сформовано самоврядування та самостійність, відсутні навички спілкування з роботодавцями, інформація про затребуваність фахівців даного профілю.</p>
пропедевтичний	<p>Є певне коло адаптивних здібностей та характеристик особистості майбутнього фахівця.</p> <p>Наявність певного кола професійних характеристик сучасного конкурентоспроможного фахівця.</p> <p>Є певне коло знань, що формулює уявлення про те, як зробити інформацію, знання, досвід продуктивною силою.</p>
визначальний	<p>Усвідомлення необхідності бути висококваліфікованим спеціалістом. Сформовано програму дій на майбутнє, професійний життєвий план.</p> <p>У студентів сформована професійна мобільність. Сформовано теоретичні та практичні навички спілкування з роботодавцем. Сформовано здатність самоуправління самим собою, своїми ресурсами; ціннісні орієнтації.</p>

Як впливає із табл. 1, найвищим рівнем сформованості конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів ЗВО є визначальний рівень, який передбачає наявність особистісно-орієнтованої професійної спрямованості до здійснення професійної діяльності. Цей високий рівень відзначається наявністю у студентів затвердженого життєвого плану, сформованої професійною мобільністю, а також вибором найкращих способів досягнення цілей та інших дій, що відображають структуру діяльності входження фахівців на ринок праці.

Узагальнені компоненти формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів у процесі професійної підготовки у ЗВО та методи їх дослідження відображені у табл. 2.

Табл.2. Узагальнені компоненти конкурентоспроможності студентів у процесі професійної підготовки та методи їх дослідження

Узагальнені компоненти	Методи дослідження
Особистісний	Розмова, анкетування
Професійний	Спостереження, бесіда, анкетування, психолого-педагогічні методики
Поліпрофесійний	Психолого-діагностичні методики, спостереження, виконання різних творчих завдань

Для виявлення сформованості особистісного компонента конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів у процесі професійної підготовки у ЗВО, студентам було запропоновано виконати завдання: оцінити життєві плани на найближчі чотири роки, відповісти на питання діагностичної картки.

У нашому дослідженні серед варіантів відповідей, запропонованих до оцінки студентам, були такі: 1) стати висококваліфікованим фахівцем; 2) домогтися матеріального благополуччя; 3) завершити навчання; 4) знайти роботу; 5) знайти вірних друзів;

Для виявлення особистісно-психологічних аспектів ми спиралися на методику Ніколенко Л. [47]. У проведеному дослідженні була використана

шкала полярних профілів, в яку було закладено «набір» 19 соціально цінних якостей з точки зору вимог держави, що висуваються до молоді з одного боку, а з іншого – корисними для молодих людей якостями, що допомагають їм швидше адаптуватися до життєвим ситуаціям, що змінюються. У нашому варіанті для створення загальної картини з 19 виявлених якостей було взято 12 пар соціально цінних полярних якостей, антонімів.

На підставі експертних оцінок особистісно-психологічних якостей було отримано результати, відображені в табл. 3.

Середній бал, що визначає рівень сформованості особистісного компонента конкурентоспроможності студентів вузів, говорить про те, що студенти всіх груп досягли мінімального рівня сформованості конкурентоспроможності в особистому плані.

Табл. 3. Порівняльні дані рівнів сформованості особистісного компонента конкурентоспроможності ма бутніх бакалаврів

Група	К-сть людей	Оцінка в балах								X
		2		3		4		5		
		к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	
КГ	84	17	20,23	42	50,00	22	26,00	3	3,57	3,13
ЕГ-1	78	17	21,79	32	41,02	29	37,17	0	0,00	3,15
ЕГ-2	76	16	21,05	35	46,05	23	30,26	2	2,63	3,14
ЕГ-3	80	21	25,93	36	44,44	24	29,63	0	0,00	3,07

Де, 2 бали - рівень нижчий за мінімальний; 3 бали – мінімальний рівень; 4 бали – достатній рівень; 5 балів – високий рівень; X – показник середнього балу.

Крім того, аналізуючи рівень сформованості особистісного компонента конкурентоспроможності студентів, ми провели попарне порівняння експериментальних та контрольної груп для того, щоб можна було переконатися в коректності їх формування.

Обробка результатів здійснювалася за допомогою критерію хі-квадрат. Результати представлені у табл. 4.

Результати, наведені в табл. 4, показують відношення χ^2 -квадрат для кожної пари досліджуваних груп. Отримані значення порівнюються з табличним: якщо отримане значення при порівнянні пари груп менше табличного, то приймається нульова гіпотеза про те, що розподіл студентів за вихідним рівнем ст. кожній групі відрізняється несуттєво; якщо отримане значення більше табличного, то приймається альтернативна гіпотеза: розподіл студентів за вихідним рівнем у кожній групі відрізняється суттєво, і це не може бути пояснено випадковими причинами.

Табл. 4. Співвідношення значення χ^2 -квадрат контрольної та експериментальних груп

Порівнювані групи	Значення χ^2 -квадрат	
	отримане	табличне
КГ та ЕГ-1	1,538	7,815
КГ та ЕГ-2	0,075	
КГ та ЕГ-3	0,340	
ЕГ-1 та ЕГ-2	1,365	
ЕГ-1 та ЕГ-3	0,160	
ЕГ-2 та ЕГ-3	1,325	

Таким чином, ми бачимо, що отримане значення при порівнянні кожної пари груп менше табличного, значить ми можемо стверджувати, що рівень сформованості особистісного компонента конкурентоспроможності студентів вузів приблизно однаковий.

Ці дані свідчать, що сформовані нами групи надають можливість порівняння результатів, оскільки рівень сформованості особистісного компонента конкурентоспроможності у кожній їх приблизно однаковий і явно недостатній.

Аналіз результатів первинного дослідження привів нас до висновку, що у більшості студентів особистісний компонент конкурентоспроможності сформований недостатньо.

При аналізі професійного компонента конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів ми виходили з того, що лягло в основу вибору професії. Увага цьому у своєму дослідженні ми приділяємо тому, що правильно обрана

професія з урахуванням інтересів і здібностей людини, її соціальної значущості дозволяє особистості самореалізуватися та стати професіоналом. Пояснюється це тим, що проблема вибору професії – важливий та складний соціальний процес. Соціальна обумовленість відповідності вибору професії індивідуальним інтересам, мотивам має значення для задоволення суспільства на конкурентоспроможних спеціалістах. Дані опитування показали, що 63,6% студентів відповіли ствердно на питання про правильність вибору ЗВО, що говорить про задоволеність освітою, що отримується, і можливість їх професійної самореалізації. Важко відповісти на це питання 26,9%; 6,9% студентів вважають, що їхній вибір виявився невірним.

Інший професійної складової, що розглядається нами, є ступінь підготовленості студентів з різних напрямків знань (соціально-гуманітарні, фізико-математичні, економіко-управлінські).

На підставі експертних оцінок рівня сформованості професійного компонента конкурентоспроможності нами були отримані дані, відображені в табл. 5..

Інтерпретація результатів проведених методик була наведена нами до п'ятибальної системи, а для підсумкового аналізу рівня сформованості та розвиненості професійного компонента конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів обчислювався середній бал. Отриманий середній бал дозволяє судити про те, що рівень зазначеного критерію у всіх чотирьох групах практично однаковий і знаходиться на мінімальній позначці.

У табл. 5, 2 бали - рівень нижчий за мінімальний; 3 бали – мінімальний рівень; 4 бали – достатній рівень; 5 балів – високий рівень; X – показник середнього балу.

Порівняння отриманих значень із табличними переконливо доводить, що студенти всіх чотирьох груп за рівнем сформованості професійного компонента конкурентоспроможності відрізняються незначною мірою.

Табл. 5. Порівняльні дані рівня сформованості професійного компонента конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів у процесі професійної підготовки на констатуючому етапі експерименту

Група	К-сть людей	Оцінка в балах								X
		2		3		4		5		
		к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	
КГ	84	13	15,47	35	41,67	28	33,340	8	9,52	3,36
ЕГ-1	78	14	17,94	29	37,17	27	34,61	8	10,2	3,37
ЕГ-2	76	13	17,10	34	44,73	20	26,31	9	11,8	3,32
ЕГ-3	80	14	17,50	35	43,75	19	23,75	12	15,0	3,36

Попарне порівняння груп та обробка результатів здійснювалися також за допомогою критерію хі-квадрат. Результати представлені у табл. 6.

Табл. 6. Співвідношення значення хі-квадрат контрольної та експериментальних груп

Порівнювані групи	Значення хі-квадрат	
	отримане	табличне
КГ та ЕГ-1	0,419	7,815
КГ та ЕГ-2	0,133	
КГ та ЕГ-3	0,379	
ЕГ-1 та ЕГ-2	0,198	
ЕГ-1 та ЕГ-3	0,222	
ЕГ-2 та ЕГ-3	0,078	

Аналіз експертних даних свідчить про те, що сформованість професійного компонента конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів ЗВО слабо виражена (від 58,2% до 63,1%), і лише незначна частина досліджуваних студентів (від 7,3% до 10, 8%) має виражені професійні характеристики сучасного конкурентоспроможного спеціаліста.

Третій напрямок проведення констатуючого етапу експерименту пов'язані з виявленням поліпрофесійного компонента конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів у процесі професійної підготовки.

Найбільш наочним аспектом поліпрофесійного компонента

конкурентоспроможності ми вважаємо працевлаштування, оскільки у ньому вперше відбивається конкурентоспроможність.

У зв'язку зі значимістю процесу працевлаштування ми виявили «стандартні» види перевірки професійних та особистісних якостей фахівців. При цьому переважна більшість респондентів (71,34%) відзначила, що вони не знали, як скласти коротку автобіографію, резюме, як будувати бесіду та домовлятися про необхідні умови роботи.

Для визначення рівня виразності поліпрофесійного компонента конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів у процесі їхньої професійно підготовки у ЗВО ми використовували творчі завдання, організовували сюжетно-рольові програвання, профорієнтаційні ігри, моделювали різні аспекти професійної діяльності.

У ході дослідження нами були отримані дані, відображені в табл. 7..

Табл. 7. Порівняльні дані рівня сформованості професійного компонента конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів у процесі професійної підготовки на констатуючому етапі експерименту

Група	К-сть людей	Оцінка в балах								X
		2		3		4		5		
		к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	
КГ	84	14	16,67	34	40,47	28	33,34	8	9,52	3,35
ЕГ-1	78	17	21,79	34	37,17	20	34,61	7	10,2	3,21
ЕГ-2	76	14	17,10	31	44,73	20	26,31	11	11,8	3,36
ЕГ-3	80	17	17,50	36	43,75	20	23,75	8	15,0	3,23

Де 2 бали - рівень нижчий за мінімальний; 3 бали – мінімальний рівень; 4 бали – достатній рівень; 5 балів – високий рівень; X – показник середнього балу.

На основі критерію хі-квадрат проведено попарне порівняння експериментальних та контрольної груп, яке переконливо доводить, що сформованість поліпрофесійного компонента конкурентоспроможності студентів відрізняється незначно, що відображено в табл.8..

Табл. 8 . Співвідношення значення χ^2 -квадрат контрольної та експериментальних груп

Порівнювані групи	Значення χ^2 -квадрат	
	отримане	табличне
КГ та ЕГ-1	0,467	7,815
КГ та ЕГ-2	0,128	
КГ та ЕГ-3	0,610	
ЕГ-1 та ЕГ-2	0,319	
ЕГ-1 та ЕГ-3	0,025	
ЕГ-2 та ЕГ-3	0,396	

Результати роботи за трьома напрямками констатуючого етапу експерименту дають можливість судити про сформованість конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів у процесі професійної підготовки у вузі за позначеними компонентами конкурентоспроможності.

У ході аналізу ми дійшли висновку про те, що більшість респондентів усіх досліджуваних груп знаходяться на початковому рівні сформованості конкурентоспроможності, тобто на рівні, що характеризується нестійкістю життєвих планів і неясно вираженим професійним наміром; готовності до зміни профілю професійної діяльності та гнучкого реагування на вимоги ринку праці, відсутністю творчого, свідомого ставлення до своєї професійної діяльності.

Ми зіткнулися з необхідністю виявити показники рівнів, критерії віднесеності студентів до певного рівня, механізм переведення якісних показників до кількісних. визначальному. На наш погляд, саме вони найбільш яскраво характеризують діяльність студентів щодо прояву сформованості конкурентоспроможності. Загальна характеристика сформованості компонентів конкурентоспроможності студентів у процесі професійної підготовки розглянуто у табл 3.

Віднесення до певного рівня (початкового, пропедевтичного, визначального) на констатуючому етапі експерименту здійснювалося за допомогою виведення середнього балу за трьома показниками: рівень сформованості особистісного компонента конкурентоспроможності; рівень

сформованості професійного компонента конкурентоспроможності; рівень сформованості поліпрофесійного компонента конкурентоспроможності.

Якщо середній бал знаходиться в проміжку від 2 до 3,1 б., то рівень сформованості відноситься до початкового рівня (I); якщо середній бал знаходиться в проміжку від 3,2 до 4,1 б. - рівень сформованості пропедевтичний (II), якщо середній бал знаходиться в проміжку від 4,2 до 5 б., то рівень сформованості визначальний (III). Загалом про всі групи студентів, які брали участь в експерименті, отримані дані, відображені у табл. 9.

Табл. 9. Оцінка рівня сформованості конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії в процесі професійної підготовки на констатуючому етапі підготовки

Групи	Кількість студентів в групі	Рівні					
		I		II		III	
		кількість	%	кількість	%	кількість	%
КГ	84	27	32,14	42	50,00	15	17,86
ЕГ-1	78	30	38,46	33	42,31	15	19,23
ЕГ-2	76	35	48,00	31	40,00	10	12,00
ЕГ-3	80	33	40,74	37	44,44	11	14,81

Якщо не ставити за мету формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії в процесі професійної підготовки, яка передбачає формування та розвиток значущих елементів особистісного, професійного та поліпрофесійного плану, то в освітньому процесі коледжу вона формується стихійно, оволодіння необхідними знаннями, вміннями та навичками на визначальному рівні не відбувається.

Знанням, вмінням та навичкам, необхідним для формування конкурентоспроможності студентів на визначальному рівні, необхідно спеціально навчати.

2.2 Модель процесу формування конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії в процесі професійної підготовки

Теоретичний розгляд функціонування системи формування конкурентоспроможності майбутніх молодших бакалаврів з агроінженерії у процесі професійної підготовки, як аналізованої системи, має базуватися на певному абстрагуванні у поєднанні з емпіричними дослідженнями, тому як за об'єкт дослідження береться не сама система, а її модель.

Моделювання - це один із теоретичних методів наукового дослідження, який характеризується як відтворення характеристик деякого об'єкта на іншому об'єкті, спеціально створеному для його вивчення. Цей другий об'єкт називається моделлю [48], при цьому зауважимо, що оптимальною умовою будь-якої діяльності є уявлення про його вихідний та кінцевий результат.

Моделювання завжди визначається через поняття «модель». У найзагальнішому сенсі модель - такий матеріально чи подумки представлений об'єкт, який у процесі пізнання (вивчення) заміщає об'єкт - оригінал, зберігаючи деякі важливі для цього дослідження типові риси [49].

Широке використання методу моделювання у педагогічних дослідженнях пояснюється різноманітністю його функцій, отже, і можливостей. Будучи невід'ємною частиною системного аналізу, моделювання відображає різні його аспекти, що призводить до різноманітності моделей. Моделюючи різні взаємозв'язки елементів процесу формування конкурентоспроможності студентів під час їхньої професійної підготовки у ЗВО, ми отримуємо набір моделей: структурних, функціональних, математичних і т.д. Модель є, образно кажучи, спогадом очевидця, котрий зберіг у пам'яті ті деталі, найбільш значущі йому.

Викладений вище підхід до модельного дослідження складних систем та процесів призводить до необхідності побудови комплексу моделей формування конкурентоспроможного майбутніх бакалаврів з агроінженерії.

Виділення структурних компонентів процесу формування

конкурентоспроможних студентів дозволило нам виділити блоки. Під блоком розуміється підсистема, що відрізняється змістом та структурною специфічністю, відносною автономністю та функціональною інтегративністю. Відповідно до виділених нами структурних елементів педагогічного процесу в систему формування конкурентоспроможності студентів у вузі ми включаємо 5 підсистем (блоків): цільовий блок, управлінський блок, змістовно-технологічний блок, результативний блок, блок організаційно-педагогічних умов (рис. 1).

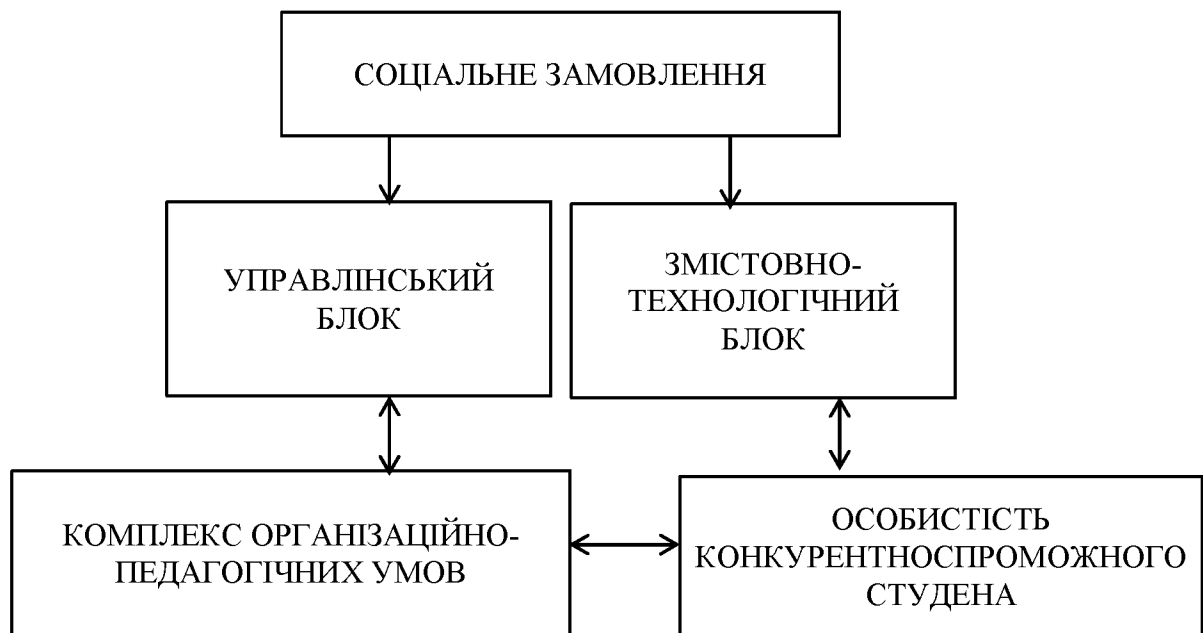

Рис. 1 Структурно-функціональна модель формування конкурентоспроможності студентів у процесі професійної підготовки

Системоутворюючим компонентом розробленої моделі є результат як інструмент, що створює впорядковану взаємодію між усіма іншими компонентами, що надає організуючий вплив на всі етапи формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів.

Цільовий блок - соціальне замовлення, підсистема у структурі цілісної системи формування конкурентоспроможності студентів, що є складною освітою. Метод декомпозиції дозволяє викроїти «дерево цілей», довівши їх до відповідності вимогам конкретності, заходи «досяжності».

Управлінський блок формування конкурентоспроможності студентів складається з таких елементів як мета, зміст, методи, форми, що відображає

блок у статиці, проте процес підготовки студента протікає в часі і складається з певних відрізків. Отже, для характеристики блоку динаміки необхідно виділити відповідний часовий відрізок, тобто. цикл управління, який представляє структурну одиницю процесу управління і має всі його якісні характеристики.

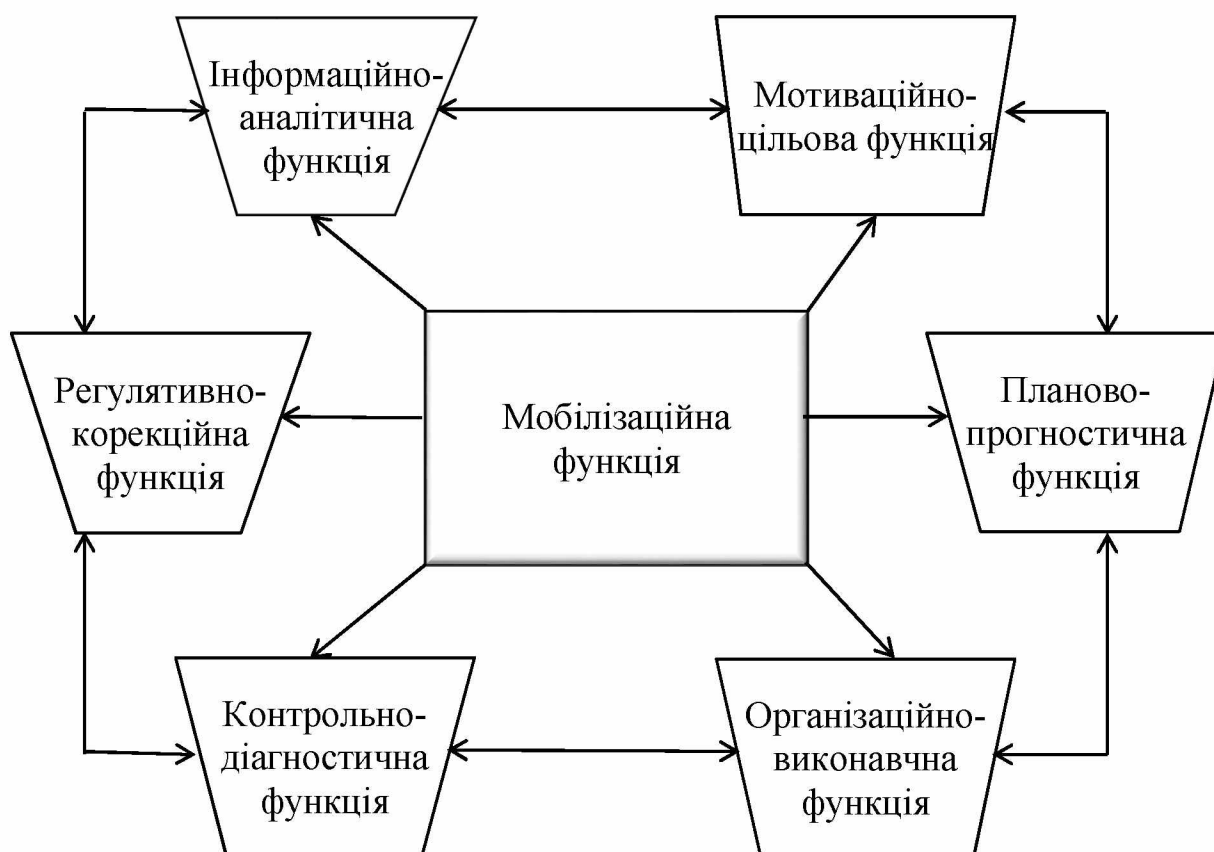

Рис. 2. Управлінський блок процесу формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії у процесі професійної підготовки

Основне завдання та умова мотиваційно-цільової функції полягає в тому, щоб всі, хто бере участь у діяльності з формування конкурентоспроможного студента вишу, виконували роботу відповідно до делегованих ним обов'язків і відповідаючи громадським і особистим цілям.

Співвіднесення цілей з основними етапами процесу планування дій представляє планово-прогностична функція. Вимоги, які слід враховувати під

час реалізації цієї функції: єдність довгострокового та короткострокового планування; єдність цільової установки та умов реалізації; здійснення принципу поєднання державних та громадських засад; забезпечення комплексного характеру прогнозування; стабільність та гнучкість планування на основі прогнозування.

Організація - це діяльність суб'єкта (об'єкта) управління з формування та регулювання певної структури (лінійної, функціональної або матричної), організаційних взаємодій за допомогою сукупності способів, засобів та взаємодій, необхідних для ефективного досягнення цілей [50].

Контроль розвитку конкурентоспроможності майбутніх фахівців передбачає низку вимог: 1. Необхідність попереднього, поточного та заключного (підсумкового) контролю. 2. Виділення етапів контролю: а) встановлення стандартів, тобто. цілей, що піддаються вимірюванню; б) порівняння показників контролю із заданими стандартами з визначенням допустимих відхилень; в) вимір результатів; 3. Стратегічний характер контролю, його націленість на досягнення конкретних результатів, простота та економічність. 4. Стратегічний характер контролю, його націленість на досягнення конкретних результатів, простота та економічність.

Оскільки результат професійної підготовки, його якість - конкурентоспроможність студента залежить від трьох складових: цілей навчання, організації та управління навчального процесу, змісту навчання, а основу функціонування складають процеси, оскільки при моделюванні структури професійної підготовки конкурентоспроможного студента як ведучий підстави нами було взято принцип активізації пізнавальної діяльності студентів.

Робота в кожному напрямі підвищує активність оволодіння навчальними предметною та операційною сторонами пізнавальної діяльності. Ступінь формування пізнавальної активності пов'язана з рівнем володіння учнями вміннями свідомо орієнтуватися у володіння учнями вміннями свідомо орієнтуватися в предметі навчальної діяльності проектувати на основі

засвоєних дій нові, більш загальні та раціональні системи дії; визначати власні навчальні цілі та свідомо здійснювати контроль за їх виконанням.

Розглянемо змістовно-технологічний блок процесу розвитку конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів в ході професійної підготовки у ЗВО, що відображає технологію цього процесу. На наш погляд, він відображає можливості підвищення ефективності навчання, отже, сприяє розвитку конкурентоспроможності майбутнього фахівця.

Основним дидактичним засобом управління процесом навчання є навчальний матеріал. Вибір структури та провідних елементів змісту навчального матеріалу багато в чому визначає не тільки пізнавальну активність студентів, а й загалом активність та ефективність навчання. У загальному випадку алгоритм оптимізації структури та змісту навчального матеріалу включає як базові компоненти такі процедури: 1. Аналіз змісту навчальної дисципліни; 2. Розбиття змісту навчальної дисципліни на окремі елементи, цілісна система яких збігається із її змістом; 3. Моделювання провідних знань у символічній, графічній чи іншій формі; 4. Перетворення моделі провідних знань з метою виділення найбільш загальних системних понять та відносин та їх взаємозв'язків; 5. Формування структур найбільш загальних способів пізнавальної діяльності, притаманних цій галузі наукових знань; 6. Побудова системи приватних завдань, які вирішуються загальними способами; 7. Оцінка засвоєння учнями загального способу вирішення цього класу пізнавальних завдань [51].

Дослідження методів навчання та власний педагогічний досвід переконують нас, що з точки зору активності студентів у навчальному процесі одні методи більше активізують сприйняття, інші пам'ять і мислення, треті - творчі уявлення, четверті - трудові вміння та навички. Це вказує на необхідність правильного вибору та раціонального використання методів навчання в залежності від їх можливостей та поставленої навчальної задачі.

Форми навчання (лекція, семінар, практичне заняття та ін) повинні бути наближені до можливостей, здібностей та інтересів кожного студента. А методи

навчання, окрім засвоєння обов'язкової навчальної інформації, повинні збуджувати у студентів сумнів, подив, прагнення пошуку нового. Навчальна інформація повинна мати фактор раптовості, оригінальності, новизни, несподіванки, максимально можливої насиченості новими науковими даними. Все це викликає гармонію почуттів, емоційне збудження, стан задоволеності та бажання продовжити цей час і переживання. Саме ці обставини і породжують самостійні дії проблемної ситуації [52]. Проблемну ситуацію не треба штучно вигадувати, вона народжується сама собою при творчому підході до викладу, розбору та закріплення нового, що супроводжується узагальненням та закріпленням раніше вивченого.

Поняття «конкурентоспроможність майбутніх бакалаврів з агроінженерії» означає здатність змагатися з потенційними конкурентами. Функціональна сутність даного поняття розкриває ті професійні особливості майбутнього фахівця, від яких залежить успішність виконання певних видів діяльності та які забезпечують студенту вищу перевагу у професійному плані.

Одним із показників конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів є вміння визначити, а також швидко та ефективно використовувати в конкурентній боротьбі свої переваги. Під час навчання та самонавчання студентів зусилля мають бути спрямовані формування тих якостей, які вигідно відрізняють їхню відмінність від потенційних конкурентів.

Формування професійного компонента конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів характеризується: обсягом та діапазоном знань, умінь і навичок; якістю, виживанням і затребуваністю знань, умінь і навичок; здатністю раціонально організувати та планувати роботу; здатністю швидко адаптуватися при зміні техніки, технології, організації та умов праці.

Відповідно до виділених нами структурних елементів педагогічного процесу в систему формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів ми включили 5 підсистем (блоків): цільовий блок, управлінський блок, змістовно-технологічний блок, результативний блок, блок організаційно-педагогічних умов.

Вибудовуючи управлінський блок процесу формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів, ми дійшли висновку, що успішність діяльності в цьому напрямку може бути здійснена з урахуванням закономірностей професійної освіти в цілому, ясного розуміння ролі структурних одиниць та підсистем процесу підготовки спеціаліста, функціонуванням координаційних механізмів та професійної придатності педагогічного колективу.

Вибудовуючи змістовно-технологічний блок процесу формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів у ході професійної підготовки, ми дійшли висновку, що реалізація моделі передбачає активізацію процесу навчання в цілому через оптимізацію структури та змісту навчального матеріалу, вплив на окремі етапи через застосування.

Модель конкурентоспроможного студента як планований результат професійної підготовки включає три компоненти: особистісний, професійний і поліпрофесійний, представлених безліччю якостей, зумовлених сучасним рівнем розвитку суспільства, науки, техніки, а також переходом економіки країни на ринкові рейки.

Формування та розвиток цих якостей у майбутніх бакалаврів – найважливіша складова цілей професійної освіти закладах фахової передвищої освіти. У нашому випадку, це конкурентоспроможний фахівець з перетворюючим інтелектом, що опанував високий рівень професійної діяльності, свідомо змінює і розвиває себе в ході здійснення праці, здатний швидко адаптуватися в складних умовах сучасного життя і знайти своє робоче місце.

2.3 Оцінка і аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

Формуючий етап експерименту проходив у природних умовах освітнього процесу. Для здобуття достовірних результатів дослідно-експериментальної роботи здійснювалася діагностика сформованості конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів у процесі професійної підготовки у динаміці. Нами було проведено два комплексні проміжні та один контрольний зріз.

Ми аналізували дані у трьох експериментальних та одній контрольній групах щодо наявності компонентів сформованості конкурентоспроможності студентів у процесі професійної підготовки: особистісного компонента сформованості конкурентоспроможності; професійного компонента сформованості конкурентоспроможності; поліпрофесійного компонента сформованості конкурентоспроможності.

Наведемо дані, що характеризують рівень сформованості особистісного компонента конкурентоспроможності студентів, отримані після закінчення формуючого етапу експерименту (табл. 11).

Табл. 11. Порівняльні дані рівня сформованості особистісного компонента конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів у процесі професійної підготовки

Група	К-сть студентів	Оцінка в балах								X
		2		3		4		5		
		к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	
КГ	84	11	13,09	31	36,90	23	27,38	19	22,61	3,59
ЕГ-1	78	5	6,41	8	10,25	34	43,58	31	39,74	4,16
ЕГ-2	76	5	6,57	8	10,26	29	38,15	34	44,73	4,21
ЕГ-3	80	0	0,00	5	6,25	32	40,00	43	53,75	4,47

На підставі експертних оцінок ми виявили, що розроблена нами структурно-функціональна модель формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії у процесі професійної підготовки дозволяє говорити про позитивні результати.

В експериментальних групах ЕГ-1 і ЕГ-2 кількість студентів, які

досягли високого і достатнього рівнів сформованості особистісного компонента конкурентоспроможності, підвищилася на 38,46% і на 40% відповідно. Крім того, втричі знизилася кількість студентів, рівень сформованості особистісного компонента конкурентоспроможності яких перебував на позначці «нижче за мінімальний». В експериментальній групі ЕГ-3 до кінця третього року дослідно-експериментальної роботи не залишилося жодного студента, рівень сформованості особистісного компонента конкурентоспроможності яких залишився б нижчим за мінімальний.

Для того щоб отримати дані про ефективність виділених нами педагогічних умов, які перевірялися в експериментальних групах (ЕГ-1 - активізація пізнавальної та практичної діяльності на основі виявлених інтересів, схильностей, здібностей студентів; ЕГ-2 - використання педагогічної рефлексії як фактора формування профес - сіоналізму та конкурентоспроможності студентів вищих навчальних закладів; провели попарне порівняння контрольної та експериментальних груп. Обробка результатів здійснювалася за допомогою критерію хі-квадрат. Результати представлені у табл. 12.

Табл. 12. Співвідношення значення хі-квадрат контрольної та експериментальних груп

Порівнювані групи	Значення хі-квадрат	
	отримане	табличне
КГ та ЕГ-1	7,063	7,815
КГ та ЕГ-2	8,756	
КГ та ЕГ-3	15,407	
ЕГ-1 та ЕГ-2	0,276	
ЕГ-1 та ЕГ-3	2,849	
ЕГ-2 та ЕГ-3	2,334	

Результати, подані в табл. 12., свідчать про наступне: якщо на констатуючому етапі експерименту отримане та табличне значення вказували на несуттєві відмінності в рівні сформованості особистісного компонента конкурентоспроможності студентів, то на формууючому етапі експерименту

різниця у значеннях переконує нас у тому, що в групах ЕГ-1, ЕГ-2 та ЕГ-3 у порівнянні з контрольною групою (КГ) відбулися суттєві зміни, оскільки отримане значення перевищує табличне.

В експериментальній групі ЕГ-1, де перевірялася лише перша педагогічна умова, і в експериментальній групі ЕГ-2, де перевірялася друга умова, розбіжність отриманого значення з табличним малопереконаливо (на 1,1), тоді як в експериментальній групі ЕГ-3, де перевірявся комплекс організаційно-педагогічних умов, набуте значення критерію χ^2 -квадрат порівняно з контрольною групою зростає у 2 рази. Це суттєва відмінність, і вона не може бути пояснена випадковими причинами. Цей факт говорить про ефективність та достатність, виділених нами організаційно-педагогічних умов реалізації створеної структурно-функціональної моделі формування конкурентоспроможності студентів у процесі професійної підготовки у ЗВО. Попарне порівняння експериментальних груп показало, що отримане значення критерію χ^2 -квадрат підвищилося в порівнянні з констатуючим етапом експерименту, але все-таки залишається істотним, що дозволяє говорити про ефективність кожного виділеного нами організаційно-педагогічного умови.

Отриманий середній бал дозволяє судити про те, що в експериментальних групах ЕГ-1, ЕГ-2 рівень сформованості професійного компонента конкурентоспроможності студентів вузів став вищим за достатнього рівня, а в експериментальній групі ЕГ-3 наблизився до високого, тоді як у контрольній групі залишився практично без зміни. Показовим є і той факт, що в експериментальних групах ЕГ-1 та ЕГ-2 кількість студентів, рівень сформованості професійного компонента конкурентоспроможності яких був нижчим за мінімальний, скоротилася в 2,5 рази, а в експериментальній групі ЕГ-3 - в 5 разів.

У табл. 13 представлено попарне порівняння досліджуваних груп за рівнем сформованості професійного компонента конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії в процесі їх професійної підготовки.

Табл. 13. Порівняльні дані рівня сформованості професійного компонента конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії у процесі професійної підготовки на формуючому етапі експерименту

Група	К-сть студентів	Оцінка в балах								X
		2		3		4		5		
		к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	
КГ	84	13	15,47	32	40,00	26	32,50	13	16,2	3,46
ЕГ-1	78	6	7,69	11	14,10	23	29,48	38	48,7	4,19
ЕГ-2	76	6	7,89	14	18,42	25	32,89	31	40,7	4,06
ЕГ-3	80	2	2,50	7	8,75	30	37,50	41	51,2	4,45

Порівняння отриманого значення з табличним на констатуючому етапі експерименту переконливо довело, що всі чотири досліджувані групи студентів були сформовані коректно і рівень сформованості професійного компонента конкурентоспроможності в цих групах відрізняється незначно. На підсумковому етапі формуючого експерименту бачимо, що отримане значення хи-квадрат перевищило табличне: у контрольній та експериментальній групі ЕГ-2 - незначно, а контрольній і експериментальній групі ЕГ-3 - майже 2 рази. Таким чином, ми можемо судити про те, що використання тільки однієї педагогічної умови в період дослідно-експериментальної роботи в групах ЕГ-1 та ЕГ-2 є явно недостатнім для досягнення високих результатів формування конкурентоспроможності студентів, а використання комплексу організаційно-педагогічних умов в експериментальній групі ЕГ-3 є необхідним та достатнім.

Досить переконливим показником формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії у процесі професійної підготовки є наявність у них поліпрофесійного компонента конкурентоспроможності. Протягом формуючого етапу експерименту нами були проведені три проміжні зрізи по сформованості зазначеного компонента конкурентоспроможності.

Крім того, зміни, які відбулися на середніх рівнях (другому та третьому) свідчать про те, що в експериментальних групах ЕГ-1, ЕГ-2 та ЕГ-3 збільшилася кількість студентів, рівень сформованості поліпрофесійного

компонента конкурентоспроможності. Здібності яких відповідає третьому рівню, тоді як у контрольній групі збільшилася кількість студентів, рівень сформованості поліпрофесійного компонента конкурентоспроможності яких став відповідати другому.

Табл. 14. Оцінка рівня сформованості поліпрофесійного компонента конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії в процесі професійної підготовки на формуючому етапі підготовки

Групи	К-сть студентів в групі	Рівні					
		I		II		III	
		Кіл-ть	%	Кіл-ть	%	Кіл-ть	%
КГ	84	17	21,2	48	57,14	19	22,61
ЕГ-1	78	7	8,97	28	35,89	43	55,12
ЕГ-2	76	2	2,63	34	44,73	40	53,63
ЕГ-3	80	2	2,50	30	37,50	49	61,25

Для перевірки ефективності кожної педагогічної умови та всього комплексу організаційно-педагогічних умов ми провели попарне порівняння контрольної та експериментальних груп на основі критерію хі-квадрат.

Табл. 15 Співвідношення значення хі-квадрат контрольної та експериментальних груп

Порівнювані групи	Значення хі-квадрат	
	отримане	табличне
КГ та ЕГ-1	7,063	7,815
КГ та ЕГ-2	8,756	
КГ та ЕГ-3	15,407	
ЕГ-1 та ЕГ-2	0,276	
ЕГ-1 та ЕГ-3	2,849	
ЕГ-2 та ЕГ-3	2,334	

Експертні дані показали, що отримане значення критерію хі-квадрат розходиться з табличним не настільки суттєво при порівнянні контрольної групи з експериментальною ЕГ-1 і контрольною групою з експериментальною ЕГ-2, отже, це ще раз свідчить про недостатність ефективного формування конкурентоспроможності на основі використання лише однієї з педагогічних

умов. Порівняння результатів контрольної та експериментальної групи ЕГ-3, в якій використовувався комплекс організаційно-педагогічних умов, показує, що отримане значення χ^2 -квадрат збільшилося майже вдвічі.

Результати експертних заходів свідчать і підвищення рівня сформованості конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії у процесі професійної підготовки. Отримані результати свідчать про зміну у сформованості рівнів конкурентоспроможності студентів у процесі впровадження комплексу організаційно-педагогічних умов.

Звертаючись до аналізу значення критерію χ^2 -квадрат, порівнюючи отримане значення з табличним, ми прийшли до висновку про те, що суттєві відмінності між контрольною та експериментальними групами не можуть бути випадковими. А оскільки на початковому етапі дослідження вони були незначними, ми можемо зробити висновок про те, що ці відмінності пояснюються орієнтацією експериментальних груп ЕГ-1 на одну з умов, ЕГ-2 на дві умови, а ЕГ-3 на комплекс виділених організаційно-педагогічних умов. Ефективність комплексу організаційно-педагогічних умов доведена тим, що розбіжність отриманого значення критерію χ^2 -квадрат з табличним в експериментальній групі ЕГ-3 порівняно з контрольною майже подвоїлася.

Таким чином, в результаті проведеного формуючого етапу експерименту ми дійшли наступних висновків:

1. Формуючий етап експерименту проводився в природних умовах освітнього процесу.

2. У ході дослідно-експериментальної роботи було здійснено відстеження переходу студентів з початкового рівня з формованої конкурентоспроможності в процесі їх професійної підготовки на пропедевтичний та визначальний.

3. Діагностика сформованості конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії у процесі професійної підготовки здійснювалася за трьома компонентами: особистісний компонент конкурентоспроможності;

професійний компонент конкурентоспроможності; поліпрофесійний компонент конкурентоспроможності.

4. Обробка результатів дослідно-експериментальної частини дослідження здійснювалася за допомогою методів описової статистики та теорії статистичного висновку, зокрема використовувався критерій хі-квадрат.

Висновки до другого розділу

Результати констатуючого етапу експерименту доводять, що робота з формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії у процесі професійної підготовки у закладах фахової передвищої освіти здійснюється недостатньо ефективно, тому необхідна наявність структурно-функціональної моделі та виділення умов її ефективного функціонування та розвитку.

Формуючий етап експерименту показав, що процес формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії протікає успішніше в рамках спеціально розробленої структурно-функціональної моделі, яка включає в себе:

а) цільовий блок - підсистема, що є складною освітою, що дозволяє вибудувати «дерево цілей», довівши їх до відповідності вимогам конкретності, заходи «досяжності»;

б) управлінський блок, що враховує стан рівня організаційних одиниць та рівня координаційних механізмів;

в) результативний блок як системоутворюючий компонент, що створює упорядкований вплив між усіма іншими компонентами, що надає організуючий вплив на всі етапи формування конкурентоспроможності студентів вузів;

г) блок організаційно-педагогічних умов, який представлений комплексом організаційно-педагогічних умов, в яких здійснюється життєдіяльність системи та які здатні надати істотний вплив на всі компоненти

системи та систему в цілому;

У процесі дослідження нами було виділено три рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії у процесі професійної підготовки: початковий, пропедевтичний, визначальний.

Критеріями ефективності розробленої структурно-функціональної моделі є відмітні ознаки, що дозволяють судити про її досягнення. Метою та результатом даної моделі є формування особистісного, професійного та поліпрофесійного компонентів конкурентоспроможності студентів. Основним елементом є перехід студентів з початкового рівня до пропедевтичного, від пропедевтичного - до визначального.

Сукупність організаційно-педагогічних умов (активізація пізнавальної та практичної діяльності на основі виявлених інтересів, схильностей, здібностей студентів; використання педагогічної рефлексії як фактора формування професіоналізму та конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії; організація соціального партнерства вищої професійної освітньої установи) є необхідною та достатньою для ефективного функціонування моделі формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії у процесі професійної підготовки.

Студентами експериментальних груп, де впроваджувалися висунуті нами умови, показано більш високий рівень сформованого особистісного компонента конкурентоспроможності; більш високий рівень сформованості професійного компонента конкурентоспроможності, більш високий рівень сформованості поліпрофесійного компонента.

Таким чином, нами відзначається більш високий рівень сформованих конкурентоспроможних майбутніх бакалаврів з агроінженерії у процесі професійної підготовки у ЗВО в експериментальних групах.

ВИСНОВКИ

У процесі проведеного нами дослідження було виявлено ступінь розробленості проблеми формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії у процесі їхньої професійної підготовки.

Визначення змісту сутнісної характеристики основних понять дослідження дозволило нам розглянути «конкуренцію» як суперництво між виробниками товарів і послуг за можливість збільшення прибутку, змагальна взаємодія між людьми в процесі продажу та купівлі робочої сили на ринку праці, у процесі професійно-особистісного та кар'єрного зростання.

«Конкурентоспроможність майбутніх бакалаврів з агроінженерії», розуміється нами як інтегральна характеристика особистості до моменту закінчення вузу, що включає сукупність особистісних, професійних і поліпрофесійних компонентів, що відображають рівень знань, умінь, досвід, моральну позицію, спрямованих на освоєння ринку праці та досягнення подальших професійних цілей у виробничих об'єднаннях в умовах конкуренції.

Розроблено компоненти конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії, до яких ми відносимо:

- особистісний компонент, що включає: самостійність, здатність до самозайнятості, творчий підхід до будь-якої справи; ня вести діалог, товариськість, активність, життєвий оптимізм, усвідомленість значимості планування та здоров'я;

- професійний компонент, представлений: професійною мобільністю та компетентністю, життєстійкістю, швидкою адаптацією в новому соціальному середовищі, високим рівнем домагань; соціальні мотиви (прагнення зайняти гідне місце у суспільстві відповідно до інтересів та можливостей);

- поліпрофесійний компонент, що включає в себе: самоврядування; навички спілкування з роботодавцем, зовнішній вигляд претендента; розуміння економіки та бізнесу, фінансові знання, уміння; трансферту технологій (перенесення технологій з одних областей до інших), знання маркетингу, презентації технологій та продукції.

У дослідженні нами виділені рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії: початковий, пропедевтичний, визначальний. Кожен із зазначених рівнів наповнений своїм змістом та основними ознаками.

У дослідженні нами розроблено структурно-функціональну модель формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії, яка є сукупністю взаємопов'язаних підсистем: цільової, управлінської, змістовно-технологічної, підсистеми досягнення результативності та комплексу організаційно-педагогічних умов.

Розроблені в ході теоретичного аналізу та апробовані в дослідно-експериментальній роботі організаційно-педагогічні умови ефективного формування конкурентоспроможності в процесі професійної підготовки майбутніх бакалаврів з агроінженерії у ЗВО (активізація пізнавальної та практичної діяльності на основі виявлених інтересів, схильностей, здібностей студентів; використання педагогічної рефлексії як чинника формування професіоналізму та конкурентоспроможності студентів вузів; організація соціального партнерства вищої професійної освітньої установи), активізують досліджуваний процес і можуть бути використані педагогами установ вищої професійної освіти, а також при підготовці студентів вузів для вирішення поставленої проблеми.

Отже, завдання, поставлені у науковій програмі дослідження, вирішені; висунута гіпотеза знайшла своє підтвердження; мету дослідження досягнуто.

Проблема формування конкурентоспроможності майбутніх бакалаврів з агроінженерії у процесі професійної підготовки є складною та багатогранною. Проведене дослідження не претендує на всебічне вирішення зазначеної проблеми. Більш повної розробки потребують питання самореалізації підлітків у процесі формування конкурентоспроможних якостей; діагностична програма відстеження динаміки формування конкурентоспроможності студентів; формування ціннісних орієнтацій студентів у світі обраної професії та інші.